महावप्रो यथा,—
"महोद्यानां महावप्रां तडागशतशोभिताम्।
प्राकारगृहसम्बाधामिन्द्रस्येवामरावतीम् ॥"
महान् वप्रो यस्याः।
"प्राकाराधारभूता क्षत्रिमोच्छ्रिता भूमि-
र्व्यप्रसंज्ञा ॥"
इति विष्णुपुराणे ५ अंशे २३ अध्याये ॥ * ॥
वपति बीजमत्र। क्षेत्र इति भाषा। तत्-
पर्य्यायः। केदारः २ क्षेत्रम् ३। इत्यमरभरतौ॥
निष्कुटः ४ वनजम् ५ वाजिका ६ पाटीरः ७।
इति जटाधरः॥ (यथा, बृहत्संहितायाम्।
१६।१६।
"शालीक्षुमत्यपि धरा धरणीधराभ-
धाराधरोज्ज्वितपयः परिपूर्णवप्रा ॥")
रेणुः। तटः। इति मेदिनीकरहेमचन्द्रौ॥
(यथा, किराते। ७।११।
"तत् पूर्व्वं प्रतिविदधे सुरापगाया
वप्रान्तस्खलितविवर्त्तनं पयोभिः ॥"
पर्व्वतसानुः। यथा, किराते। ५।३६।
"नानारत्नज्योतिषां सन्निपातै-
श्छन्नेष्वन्तः सानुवप्रान्तरेषु ॥")
वप्रं, क्ली, (वप्+"वृधिवपिभ्यां रन्।" उणा०
२।२७। इति रन्) शीसकम्। इति हेम-
चन्द्रः। ४।४६॥ (तथास्य पर्य्यायान्तरम्।
"शीसं वप्रञ्च वप्रञ्च योगेष्टं नागनामकम् ॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)
वप्रः, पुं, (वपति बीजमिति। वप्+रन्।)
तातः। इति मेदिनी। रे, ८२॥ प्राकारः।
इति विश्वः॥ प्रजापतिः। इति संक्षिप्तसारो-
णादिवृत्तिः॥
वप्रा, स्त्री, (वप्+रन्। टाप्।) मञ्जिष्ठा।
इति राजनिर्घण्टः॥ (विवरणमस्या मञ्जिष्ठा-
शब्दे ज्ञातव्यम्॥)
वप्रिः, पुं, (वपति बीजमत्र। वप्+"वङ्क्राद-
यश्च।" उणा० ४।६६। इति क्रिन्प्रत्ययेन
साधुः।) क्षेत्रम्। इति सिद्धान्तकौमुद्या-
मुणादिवृत्तिः॥ दुर्गतिः। समुद्रः। इति संक्षिप्त-
सारोणादिवृत्तिः॥
वप्री, स्त्री, (वप्री+पृषोदरादित्वात् साधुः।)
वल्मीकः। इति हलायुधः॥
वबः, पुं, एकादशकरणान्तर्गतप्रथमकरणम्।
अस्याधिपतिरिन्द्रः। तत्र विहितानि यथा,—
"प्रौढिकस्थिरशुभानि वबाख्ये।"
इति ज्योतिस्तत्त्वम्॥
अत्र जातफलम्।
"वबाभिधाने जनकं हि यस्य
शूरोऽतिधीरो मनुजः कृतो स्यात्।
पद्मालया तन्निलये निवासं
करोति नित्यं सुविचक्षणः स्यात् ॥"
इति कोष्ठीप्रदीपः॥
दाक्षिणात्यमते अस्य शब्दस्य प्रथमवकारः
पवर्गीयः शेषवकारोऽन्तःस्थः॥

वभ्र, गत्याम्। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-
सक०-सेट्।) वकारादिः। ओष्ठ्यवर्गचतुर्थो-
पधः। वभ्रति। इति दुर्गादासः॥
वम्, य, (उ+अ+म्।) शिवपूजान्ते कपोल-
वाद्यविशेषः। तत्तु उकाराकारमकारात्मकं
शिवप्रणवस्वरूपम्। यथा,—
"डिम् डिम् डिम् डिम् डिडिम् डिम् डिडिमरु
डमरुं वादयन् सूक्ष्मनादं
वम् वम् वम् वम् ववम् वम् भ्रमितदृशशिरा-
स्तालमानेन नृत्यन्।
कर्पूरासिक्तभस्मापटितपटुजटालम्बिरुद्राक्ष-
मालो
मायायोगी दृशास्यो रघुरमणपुरः प्राङ्गणे
प्रादुरासीत् ॥"
इति रामलीलाभ्युदयकाव्यम्॥ * ॥
वरुणबीजम्। यथा। नासापुटौ धृत्वा वमिति
वरुणबीजस्य चतुःषष्टिवारजपेन कुम्भकं कृत्वा
तस्मात् ललाटस्थचन्द्राद्गलितसुधया मालका-
वर्णात्मिकया समस्तं देहं विरचय्य लमिति
पृथ्वीबीजस्य द्वात्रिंशद्वारजपेन दृढं सुदृढं
विचिन्त्य दक्षिणेन वायुं रेचयेत्। इति भूत-
शुद्धिप्रकरणे तन्त्रसारः॥
वम, ग ञु टु उद्गिरि। इति कविकल्पद्रुमः॥
(भ्वा०-पर०-सक०-सेट्।) वकारादिः। ग,
वेमतुः ववमतुः। अन्ये तु तत्कार्य्यविधायक-
सूत्रे फणादौ चेमं न पठन्ति वेमुश्च केचिद्वधिर-
मित्यादिसाधनाय तत्सूत्रे इत्यवकारादिवर्ज्जन-
स्यानित्यतां स्वीकुर्व्वन्ति। केचित् पुनर्व्वर्ज्य-
वकारादिधात्वन्तरमस्ति इति प्रलपन्ति।
ञ, वामः वमः। उ, वमित्वा वान्त्वा। टु,
वमथुः। उद्गिरि वान्तौ। वमति अन्नमजीर्ण-
वान्। अमन्तत्वेऽपि औ त्वलङ्कल इत्यादिना
केवलस्य हस्वविकल्पनात् सोपसर्गस्य नित्यं
ह्रस्वः। वमयति वामयति प्रवमयति। इति
दुर्गादासः॥
वमः, पुं स्त्री, वमनम्। इति वमधातोरचप्रत्ययेन
निष्पन्नम्। इति सिद्धान्तकौमुद्यामुणादिवृत्तिः॥
वमथुः, पुं, (वमनमिति। वम्+"द्वितोऽथुच्।"
३।३।८९। इति अथुच्।) वमिः। (यथा,
सुश्रुते उत्तरतन्त्रे ४५ अध्यायः।
"दौर्ब्बल्यश्वासकाशज्वरवमथुमदाः पाण्डुता-
दाहमूर्च्छाः॥")
हस्तिशुण्डनिर्गतजलकणा। तत्पर्य्यायः। कर-
शीकरः २। इत्यमरः। २।६।५५॥ (यथा,
नैषधे। १६।६।
"रजनिवमथुप्रालेयाम्भः कणक्रमसंभृतैः
कुशकिशलयस्याक्षैरग्रैर्ग्रथैरदबिन्दुभिः॥")
वमनं, क्ली, (वम्+भावे ल्युट्।) छर्द्दनम्।
(यथा, सुश्रुते। १।१२।
"मधुराम्बौ रसौ वापि वमनाय प्रदापयेत्॥"
वमनद्रव्यमपि। यथा, कथासरित्सागरे
६४।१७।
"स दत्त्वा वमनं क्षच्छात् स्तकल्पमजी-
वयत्॥")
अर्द्दनम्। इति मेदिनी। ने, १२३॥ आहुतिः।
इति विश्वः॥ (आहरणम्। यथा, रघुः।
१५।२६।
"या सौराष्ट्रकाशाभिर्वभौ पौरविभूतिभिः।
स्वर्गाभिष्यन्दवमनं कृत्वेवोपनिवेशिता॥"*॥
अथ वमनकल्पीयविधिः।
"वमने मदनं श्रेष्ठं चित्रमूलं विरेचने।
नित्यमन्यस्य तु व्याधि विशेषेण विशिष्टता॥
फलानि तानि पाण्डूनि न चातिहरितान्यपि।
आदायाद्धि प्रशस्तर्त्वे मध्ये ग्रीष्मवसन्तयोः॥
प्रक्षाल्य कुशसुत्तोल्यां क्षिप्त्वा वह्नौ प्रलेपयेत्।
गोमयेनानुसुत्तोलीं धान्यमध्ये निधापयेत्॥
मृदुभूतानि मध्विष्टगन्धानि कुशवेष्टनात्।
निष्कृष्य निर्गतेऽष्टाहे शोषयेत्तान्यथातपे॥
तेषां ततः सुशुष्काणामसुहृत्य फलपिण्डीः।
दधिमध्वाज्यपललैर्द्दत्त्वा शोषयेत् पुनः॥
ततः सुगुप्तं संस्थाप्य कार्य्यकाले प्रयोजयेत्।
अथादाय तत्तो मात्रां जर्ज्जरीकृत्य वासयेत्॥
शर्व्वरीं मधुयष्ट्या वा कोविदारस्य वा जले।
कर्व्वुदारस्य बिल्वस्य वा नीपस्य विदुलस्य वा॥
शुक्लपुष्प्याः सदा पुष्प्याः प्रत्यक्पुष्पादकेऽथवा।
ततः पिबेत् कषायं तं प्रातर्मुदितगालितम्॥
सूत्रोदितेन विधिना साधु तेन तथा वमेत्।
श्लेष्मज्वरप्रतिश्यायगुल्मान्तर्व्विद्रधीषु च॥"
"पित्ते कफस्थानगते जीमूताद्विजलेन तत्।
हृद्दाहेऽधोऽसपित्ते च क्षीरं ततपिण्डी
शृतम्॥
क्षीरेयीं वा कफच्छर्द्दिप्रसेकतमकेषु च।
दध्युत्तरं वा दधि वा ततसुतक्षीरसम्भवम्॥
फलादिक्वाथकल्काभ्यां सिद्धं तत् सिद्धदुग्ध-
जम्।
सर्पिः कफाभिभूतेऽग्नौ शुष्यद्देहे च वा मतम्॥"
"वत्सकादिप्रतीवापः कषायः फलमञ्जनः।
निम्बार्कान्यतरक्वाथसमायुक्तो नियच्छति॥
वङ्गमूलानपि व्याधीन् सर्व्वान् सन्तर्पणोद्भवान्।
वाटपुष्पफलश्लक्ष्णचूर्णैर्माल्यं सुरूचितम्॥
वमेन्मद्य वसादीनां लघ्वो जिघ्रन् सुखं सुखी॥"
"इक्ष्वाकुर्व्वमने शस्तः प्रताम्यति च मानवे।
फलपुष्पविहीनस्य प्रवालैस्तस्य साधितम्।
पित्तश्लेष्मज्वरे क्षीरं पित्तोद्रिक्ते प्रयोजयेत्॥"
"सक्तुभिर्व्वा पिबेन्मन्थं तुम्बीखरसभावितैः।
कफोद्भवे ज्वरे कासे गलरोगेऽरुचौ च
गुल्मे ज्वरे प्रसक्ते च कल्कं मांसरसैः पिबेत्।
नरः साधु वमत्येवं न च दौर्ब्बल्यमश्नुते॥"
"जीवकर्षभकौवीरा कपिकच्छूः शतावरी।
काकोलीक्षीरकाकोली मेदा महामेदा मधूलिका॥
तद्वद्भिः पृथगेतेषां धामार्गवरजोऽन्विताः।
कासे हृदयदाहे च शस्ता मधुसिताप्लुताः॥"
"सर्षपाणां मधूकानां तोयेन लवणस्य वा।
पाययेत् कौटजं बीजं युक्तं क्षीरेण वा॥